Amateka ahishwe y’umurongo wa mirongo ine - Inomero ya mirongo itatu n’itatu

Ezekiyeli Nimero ya Cumi na Kane

Jeff Pippenger
2026-10-27

Mu gice cya kane n’icya gatanu by’igitabo cy’Itangiriro, ibisekuru bya Kayini bigereranywa n’ibya Seti hagaragazwa aho bitandukaniye.

Lameki mwiza na Lameki mubi

Ibisekuru byombi bigaragaza itandukaniro riri hagati y’abarimbuka n’abakizwa, kandi bamwe mu bakomoka muri ibyo bisekuru byombi bashushanya ‘ibimenyetso by’abakomokaho’ bibangikanye by’ibyo bisekuru bihabanye. Kayini ashushanya icyiciro cy’abantu batihana ibyaha, ahubwo bababazwa gusa n’imimerere yabo bwite.

> Aravuga ati “Wakoze iki? Ijwi ry’amaraso ya murumuna wawe rirantakira riturutse mu butaka. None rero uravumwe ku butaka bwabumbuye akanwa kabwo ngo bwakire amaraso ya murumuna wawe avuye mu kuboko kwawe; nuhinga ubutaka, ntibuzongera kuguha uburumbuke bwabwo; uzaba igicamuke n’inzererezi mu isi.” Kayini abwira Uwiteka ati “Igihano cyanjye kiruta icyo nshobora kwihanganira. Dore uyu munsi unyirukanye ku buso bw’isi; kandi nzaba mpishwe amaso yawe; nzaba igicamuke n’inzererezi mu isi; kandi umuntu wese uzambona azanyica.” Uwiteka aramubwira ati “Ni cyo gituma umuntu wese uzica Kayini azabihorerwa karindwi.” Uwiteka ashyira ikimenyetso kuri Kayini, kugira ngo hatagira umuntu umubona ngo amwice. Kayini ava imbere y’Uwiteka, atura mu gihugu cy’i Nodi, mu burasirazuba bwa Edeni. Itangiriro 4:10–16.

Kayini agereranya icyiciro cy’abantu batihana bibanda gusa ku mimerere ibabaje barimo, bikururiye ubwabo kubera ko banze gushaka gukora ibyiza.

> Ariko Kayini n’ituro rye ntiyabyishimiye. Kayini ararakara cyane, mu maso he harijima. Uwiteka abaza Kayini ati: “Ni iki kikurakaje? Kandi ni iki gitumye mu maso hawe hijima? Nukora ibyiza, ntuzemerwa? Ariko nudakora ibyiza, icyaha cyubikiriye ku rugi. Kandi ni wowe kizifuza, nawe uzakitegeka.” Itangiriro 4:5–7.

Impfu esheshatu—Alufa eshatu na Omega eshatu

Mu nyandiko ziheruka, twagaragaje Henoki nk’ikimenyetso cya marayika wa mbere, Lameki nk’ikimenyetso cya marayika wa kabiri, Metusela nk’urusaku rwo mu gicuku, na Nowa nka marayika wa gatatu. Lameki wo mu rubyaro rwa Seti yapfuye afite imyaka magana arindwi na mirongo irindwi n’irindwi, imyaka itanu mbere y’umwuzure wabaye igihe Metusela yapfaga. Urupfu rwa Lameki rwakurikiwe nyuma y’imyaka itanu n’urupfu rwa Metusela; bityo, impfu zabo zishushanya urupfu rw’umugore wa Ezekiyeli, rwakurikiwe nyuma y’umwaka umwe n’igice (1.5)

n’urupfu rwa Yerusalemu, umugore w’Umwana w’Intama.

> Nanjye Yohana mbona ururembo rwera, Yerusalemu nshya, rumanuka ruva mu ijuru ku Mana, rwiteguye nk’umugeni warimbishirijwe umugabo we. Ibyahishuwe 21:2.

Impfu za alufa z’umugore wa Ezekiyeli n’iza Lameki, zifitanye isano n’impfu za omega za Yerusalemu na Metusela, zashushanyaga urupfu rwa Yohana Palaiologos, rwakurikiwe nyuma y’imyaka itanu n’urupfu rwa Konsitantino wa cumi n’umwe ku nkuta za Konsitantinopule. Umurongo wa Lameki ugaragaza imyaka itanu, mu mpera zayo hakaba igihe cy’iminsi irindwi cy’iyimuka ry’inyamaswa. Umurongo wa Roma y’Iburasirazuba ushushanya imyaka itanu, ndetse n’igihe cy’imyaka ine gikubiye muri iyo myaka itanu yose. Umurongo wa Ezekiyeli ushushanya imyaka ibiri ndetse n’umwaka umwe n’igice (1.5). Umurongo wa Ezekiyeli werekeye irimburwa rya Yerusalemu ryakozwe na Babuloni uhura n’irimburwa rya kabiri rya Yerusalemu ryakozwe na Roma kuva mu mwaka wa 66 kugeza mu wa 70. Umurongo wa Roma werekeye irimburwa rya Yerusalemu utanga igihe cy’imyaka ine ndetse n’igihe cy’imyaka itatu n’igice. Buri murongo muri iyo mirongo ine y’ikigereranyo, mu buhamya bwawo bw’ubuhanuzi, ntiwatanze igihe kimwe, ahubwo watanze ibihe bibiri by’ikigereranyo.

Lameki, Yohana Palaiologos n’umugore wa Ezekiyeli bashushanya ikimenyetso ngenderwaho cya alufa cy’igihe kirangirana n’urupfu rwo kuri omega. Imirongo ibiri muri iyo itatu ishushanya ukugotwa kurangirana n’urupfu rw’abahuje na bo umwanya kuri buri murongo. Undi murongo urangirana n’inyamaswa zinjira mu nkuge. Ikimenyetso gihwanye na cyo kuri omega gihuza umwuzure wo mu gihe cya Nowa n’irimbuka rya Yerusalemu ndetse n’isenywa ry’inkike za Konsitantinopule. Ibimenyetso byose uko ari bitatu bya omega bishushanya irangira ry’igihe cy’imbabazi rizaba igihe hazashyirwaho itegeko ryo ku Cyumweru ryegereje.

Birumvikana ko mu buhamya bw’inkuge ya Nowa hatabayeho kugotwa, ariko hagombaga kuba hari inzira izamuka yo kwinjiriraho mu nkuge. Niba inzira izamuka yo gupakiriraho ifatwa nk’ishushanya inzira izamuka yubakwa mu gihe cyo kugota, ubwo abahamya b’urupfu bose uko ari batatu bagaragaza ukugotwa. Ku murongo w’irimbuka rya Yerusalemu ryakozwe n’Abaroma kuva mu mwaka wa 66 kugeza mu wa 70, habayeho ukugotwa kwakozwe na Cestius mu mwaka wa 66 n’ukugotwa kwa kabiri kwakozwe na Titus mu mwaka wa 70.

Imyaka Ine

Imyaka ine irangirana n’igotwa rya Constantinople mu wa 1453 ishushanya igihe cya kabiri cy’imyaka ine mu buhanuzi bwerekeye Isilamu buvuga iby’“amezi atanu” mu gice cya cyenda cy’Ibyahishuwe. Igihe cya mbere cy’imyaka ine mu buhanuzi bw’“amezi atanu” cyari icyo kuva mu wa 1333 kugeza mu wa 1337, mu gihe cy’igotwa rya Nicomedia. Iryo gotwa ryanashushanyaga iherezo ry’imyaka mirongo itatu n’umunani ibarwa uhereye ku wa 27 Nyakanga 1299. Irimburwa rya Yerusalemu inshuro ebyiri, irimburwa rya Constantinople inshuro imwe, umwuzure n’igotwa rya Nicomedia ni abahamya batanu b’urugamba rw’i Panium rwo kuva mu mwaka wa 200 mbere ya Kristo kugeza mu mwaka wa 198 mbere ya Kristo, na rwo rwaba umuhamya wa gatandatu, kandi hari n’abandi batari bake.

Kurimbuka kwa Yerusalemu ku ncuro zombi guhuzwa bitagoranye, “umurongo ku wundi.” Umwuzure n’umurongo wa Roma y’Iburasirazuba bihuzwa binyuze ku mpfu za alufa na omega bihuriyeho. Urugamba rwa Panium ruhuzwa by’umwihariko n’umurongo wa Ezekiyeli wo mu mwaka wa 587 mbere ya Kristo, kuko buri kimwe muri ibyo bihe byombi byo kugota kigereranya imyaka ibiri. Panium igaragazwa mu murongo wa cumi n’itanu w’igice cya cumi na kimwe cya Daniyeli, ubanziriza umurongo wa cumi n’itandatu ugaragaza itegeko ry’Icyumweru ryegereje, nk’uko byari bimeze no ku kurimbuka kwa Yerusalemu mu mwaka wa 586 mbere ya Kristo no mu mwaka wa 70 nyuma ya Kristo. Igihe cy’imyaka ibiri cy’intambara ya Panium n’igotwa rya Sidoni cyinjiza buri murongo muri iyo mu mateka ahishwe yo muri Daniyeli igice cya cumi na kimwe, umurongo wa mirongo ine.

Ikimenyetso

Mu kugotwa kwa Yerusalemu ku nshuro zombi yarimbuweho, ikimenyetso cya mbere kiranga inzira y’ubuhanuzi kigereranya ikimenyetso; Cestius mu mwaka wa 66 n’urupfu rw’umugore wa Ezekiyeli byombi byari ibimenyetso by’alufa. Lameki na we ni ikimenyetso cya mbere kiranga inzira, bityo rero, hashingiwe ku buhamya bwa babiri, Lameki na we ni ikimenyetso. Imyaka ye 777 igereranya ikimenyetso cy’itorero rinesha rigizwe n’ibice bitatu: umuhanuzi, umutambyi n’umwami.

> Kandi nabahaye n’amasabato yanjye, ngo abe ikimenyetso hagati yanjye na bo, kugira ngo bamenye yuko ari jye Uwiteka ubeza. Ezekiyeli 20:12.

Imyaka 300

Henoki wo mu rubyaro rwa Seti, wari uwa karindwi uhereye kuri Adamu, yagendanye n’Imana imyaka 300 maze ajyanwa mu ijuru. ‘300’ ni ikimenyetso cy’imbonerahamwe magana atatu z’abapayiniya zo mu 1843, icy’ababwiriza magana atatu b’Abamilerite bahwanye na zo mu mubare, ndetse n’icy’ingabo magana atatu za Gideyoni. Henoki, ababwiriza b’Abamilerite n’ingabo magana atatu za Gideyoni bashushanya ibihumbi ijana na mirongo ine na bine. Samusoni yafashe ingunzu 300 arazihambira ebyiri ebyiri, bityo agaragaza umubare wa 150 n’ikimenyetso gihambiriwe hamwe gifite umubare rusange wa magana atatu.

> Nuko Samusoni aragenda afata ingunzu magana atatu, afata n’imishimu, azihindukiza azihuza imirizo ibiri ibiri, ashyira umushimu hagati y’imirizo yombi. Amaze gucana iyo mishimu, azirekurira mu myaka y’Abafilisitiya yari itarasarurwa, atwika imiba n’imyaka yari itarasarurwa, hamwe n’imirima y’imizabibu n’imyelayo. Abacamanza 15:4, 5.

Ubuhanuzi bubiri bwerekeye Isilamu bwo mu gice cya cyenda cy’Ibyahishuwe, buri bumwe bukaba buvuga igihe cy’amezi atanu, bugaragaza ko “umuriro” n’“imirizo” ari ibiranga Isilamu.

> Nuko mu iyerekwa mbona amafarashi n’abari bayahetse, bambaye ibyuma bikingira igituza bisa n’umuriro, n’ibuye rya huwakinto, n’amazuku: imitwe y’ayo mafarashi yari imeze nk’imitwe y’intare; mu minwa yayo havagamo umuriro n’umwotsi n’amazuku. Kimwe cya gatatu cy’abantu cyishwe n’ibyo bitatu: umuriro, umwotsi n’amazuku byavaga mu minwa yayo. Kuko imbaraga zayo ziri mu minwa yayo no mu mirizo yayo: kuko imirizo yayo yari

> imeze nk’inzoka kandi ifite imitwe, kandi ni yo akoresha mu kugirira abantu nabi. Ibyahishuwe 9:17–19.

Imbaraga za Isilamu ziri mu minwa yabo ndetse no mu mirizo yabo.

> Kandi zari zifite imirizo nk’iya sikorupiyo, kandi mu mirizo yazo harimo imbori: kandi zari zifite ububasha bwo kubabaza abantu amezi atanu. Kandi zari zifite umwami uzitegeka, ari we marayika w’urwobo rutagira epfo, izina rye mu Giheburayo ni Abaddon, naho mu Kigiriki izina rye ni Apollyon. Ibyahishuwe 9:10, 11.

Ububasha bwa Isilamu bwo kubabaza urubozo no kwica buri mu minwa yabo no mu mirizo yabo, bukaba busohoka mu minwa yabo no mu mirizo yabo.

> Ni cyo gituma Uwiteka azaca muri Isirayeli umutwe n’umurizo, ishami n’urufunzo, mu munsi umwe. Umukuru w’umunyacyubahiro ni we mutwe; kandi umuhanuzi wigisha ibinyoma ni we murizo. Kuko abayobora ubu bwoko babuyobya; kandi abayoborwa na bo bakarimburwa. Yesaya 9:14–16.

Isilamu na Isirayeli bifitanye isano mu buhanuzi, kuko byombi ari abana ba Aburahamu, kandi muri buri murongo, “umutwe” ni “umukuru n’uw’icyubahiro”, naho “umurizo” ni “umuhanuzi wigisha ibinyoma.” Muri Isilamu, umuhanuzi wa kera wigishaga ibinyoma ni Muhamadi. Korowani ishushanya ibinyoma bitera inzige za Isilamu kugira icyo zikora, naho umukuru n’uw’icyubahiro ni ubuyobozi bwazo bwa politiki. Isilamu iyoborwa n’ubuhanga mu mitegekere ya leta (akanwa), na bwo bukora bushingiye ku binyoma bya Korowani (umurizo). Ingunzu magana atatu za Samusoni zagabanyijwemo amatsinda abiri y’amezi atanu, agenewe kubabaza no kwica hakoreshejwe umuriro, umwotsi n’amazuku.

Umuriro, umwotsi n’amazuku

Umuriro, umwotsi n’amazuku bifite ibiranga abamarayika batatu mu buhanuzi. Icya mbere n’icya nyuma ni amoko y’umuriro. Umuzi w’ijambo “amazuku” ugereranya ukurabagirana kw’ubumana. Umuriro ni ikimenyetso cy’ubutumwa; umwotsi ni ingaruka z’ubutumwa, naho amazuku agaragaza ko ari ubutumwa bw’iyobokamana. Ibyo uko ari bitatu ni ibyiganano by’ubutumwa nyakuri bw’abamarayika batatu bo mu gice cya cumi na kane cy’Ibyahishuwe. Icyuma gikingira igituza kigaragazwa nk’umuriro, huwakinto n’amazuku. Ni icyiganano cy’umwambaro wo ku gituza w’umutambyi mukuru. Umwambaro wo ku gituza w’umutambyi mukuru ugereranya ibihumbi ijana na mirongo ine na bine nk’amabuye y’agaciro cumi n’abiri agizwe n’abantu, ahujwe n’Ubumana, bushushanywa na Urimu na Tumimu. Huwakinto yo mu bihe bya kera yari ifite ibara ry’ubururu bwijimye buvanze n’umukara, cyangwa iry’umuhengeri wijimye. Huwakinto yo ku cyuma gikingira igituza cy’Ubuyisilamu ihuye n’umwotsi uva mu minwa (leta) no mu mirizo (itorero) y’Ubuyisilamu.

Kuba Henoki yarajyanywe mu ijuru amaze imyaka 300 agendana n’Imana bihuza umubare 300 n’ubutumwa bwa marayika wa mbere bwageze mu mwaka wa 1798. Ubwo butumwa bwa marayika wa mbere bwahawe imbaraga ku wa 11 Kanama 1840, binyuze mu isohozwa ry’ubuhanuzi bw’amezi atanu bwo mu Byahishuwe igice cya cyenda. Ibihe bibiri by’amezi atanu

byo muri icyo gice birahuzwa, umurongo ku wundi. Ni vuba aha gusa byamenyekanye ko amezi atanu yo ku murongo wa gatanu n'ayo ku murongo wa cumi ari ibihe bibiri bitandukanye, buri kimwe kikaba kigizwe n'imyaka ijana na mirongo itanu. Ubwo uko kuri kwamenyekanaga, Samusoni yahambiriye ingunzu hamwe mu matsinda ijana na mirongo itanu, buri tsinda rigizwe n'ingunzu ebyiri.

Mu mateka y'ubuhanuzi ya Samusoni (izina risobanura "izuba"), "umwotsi" wavuye mu rwobo igihe urufunguzo rwashushanywaga n'intambara ya Nineve, watwikiriye izuba uryijimisha. Abayoboke ba Miller bagaragaje neza ko kwijimishwa kw'izuba n'umwotsi w'urwobo rwa Isilamu kwashushanyaga gutwikirwa k'ubutumwa bwiza bwa Kristo, bushushanywa n'izuba (Samusoni). Hari n'andi masano atari make hagati y'ubuhamya bwa Samusoni na Isilamu ivugwa mu Byahishuwe, kuva mu gice cya cyenda kugeza ku cya cumi na kimwe.

Umubare gatatu ugaragara mu mateka ya Samusoni, aho abashyitsi bo mu bukwe bagombaga kwica igisakuzo mu minsi itatu. Samusoni agirana umubano n'abagore batatu: umugore we w'i Timuna, umugore w'indaya na Delila. Umwuka w'Uwiteka aza kuri Samusoni inshuro eshatu: ubwo yahuraga n'intare, i Ashikeloni n'i Lehi. Samusoni aha Delila ibisubizo bitatu by'ibinyoma mbere yo kumubwira ukuri. Umubare gatatu ushushanya Ubumana, kimwe n'ubumana bw'ubwiganano bugizwe n'ikiyoka, inyamaswa n'umuhanuzi w'ibinyoma, ndetse n'uko itorero ryanesheje rigizwe n'ibice bitatu.

Mirongo itatu ni umubare uranga umutambyi, kandi abaherekeza bazanywe mu birori by'ubukwe bwa Samusoni bari mirongo itatu. Nuko Samusoni atega amakanzu mirongo itatu y'ibitare n'imyambaro mirongo itatu, akazabitanga abatumirwa baramutse bashoboye gupfindura igisakuzo. Samusoni amaze kugambanirwa ku byerekeye igisakuzo cye, yica abagabo mirongo itatu b'i Ashikeloni kugira ngo yishyure ibyo yari yateze. Umubare mirongo itatu ni icya cumi cya 300 mu buryo bw'ubuhanuzi, kandi, mu buryo buhuje n'imyaka magana atatu Henoki yamaze agendana n'Imana, ingunzu magana atatu Samusoni yafashe akazizirikanya ebyiri ebyiri zikaba amatsinda ijana na mirongo itanu, zifitanye isano n'ubuhanuzi bubiri bw'amezi atanu bwo mu Byahishuwe igice cya cyenda, buhujwe hakoreshejwe uburyo bwo gushyira umurongo ku wundi. Magana atatu ni icya cumi cy'ibihumbi bitatu mu buryo bw'ubuhanuzi, kandi ibihumbi bitatu bigereranya abasigaye, baba abasigaye b'abakiranutsi nk'uko bigaragazwa n'abahindukiye Imana ku munsi wa Pentekote, cyangwa abasigaye b'abakiranirwa nk'uko bigaragazwa n'abishwe n'Abalewi mu gihe cy'ubwigomeke bujyanye n'inyana ya zahabu.

Kwigomeka kwabaye mu gusenga inyana ya zahabu n'abihannye ku munsi wa Pentekote byombi bihurira, mu buryo bw'ubuhanuzi, ku itegeko ryo kubahiriza umunsi w'Icyumweru rigiye gushyirwaho vuba. Igisigisigi kimwe kigereranya igisigisigi cyo mu bwoko Imana yagiranye na bwo isezerano n'igisigisigi cyo mu bari hanze y'umukumbi w'ubwoko Imana yagiranye na bwo isezerano. Abantu ibihumbi bitatu bavugwa bwa mbere mu buhamya bwa Samusoni ni Abayahudi bafashe Samusoni mpiri kugira ngo bacubye uburakari bw'Abafilisitiya, naho abavugwa bwa kabiri ni Abafilisitiya. Urubanza rutangirira mu nzu y'Imana, hanyuma rukagera ku bakozi bo ku isaha ya cumi n'imwe bakiri i Babuloni. Ubuhamya bwa Samusoni bushyigikira ko ibihumbi bitatu ari ikigereranyo cy'igisigisigi, kandi bunashyigikira uko ibyiciro by'urubanza bikurikirana. Henoki

yagendanye n’Imana imyaka magana atatu, bityo agereranya igisigisigi cyo mu bwoko Imana yagiranye na bwo isezerano kidasogongera ku rupfu. Icyo gisigisigi ni abantu ibihumbi ijana na mirongo ine na bine, batandukanywa n’imbaga nyamwinshi mu gice cya karindwi cy’Ibyahishuwe.

Icya cumi cya 300 ni 30, ari wo mubare ushushanya umutambyi; kandi nanone, umubare wa gatatu, nk’icya cumi cya mirongo itatu, ushushanya Ubumana, ndetse n’ubumana bw’amahimbano bw’ikiyoka, inyamaswa n’umuhanuzi w’ibinyoma. Umubare wa gatatu kandi ushushanya ukugabanywamo ibice bitatu kw’itorero rinesha, rishushanywa n’Umwami Dawidi watangiye gutegeka afite imyaka mirongo itatu, umutambyi Yosefu watangiye gukora umurimo afite imyaka mirongo itatu, hamwe n’umuhanuzi akaba n’umutambyi Ezekiyeli, watangiye umurimo we wamaze imyaka makumyabiri n’ibiri mu mwaka wa mirongo itatu w’umuzenguruko wa cumi na karindwi wa yubile. Nk’umutambyi, yaba yari afite imyaka mirongo itatu.

Buri kimwe mu bintu bitatu by’ikigereranyo bigaragazwa nk’umuhanuzi, umutambyi n’umwami gihabwa ikimenyetso cy’Imana cya Sabato y’umunsi wa karindwi ku kimenyetso kiranga inzira gitangiza igotwa. Ibihamya bibiri by’urupfu, hamwe n’igihamya cyunganira cy’ukurimbuka kwa Yerusalemu mu mwaka wa 66, bitanga ibihamya bitatu byemeza ko ikimenyetso kiranga inzira cy’igotwa ari ‘ikimenyetso.’

Ikimenyetso cy’Inzira Kiranga Inzibacyuho

Iyo igotwa ritangiye, itorero ry'Imana ryanesheje, rigizwe n'ibice bitatu, rishyirwaho ikimenyetso, nk'uko rishushanywa na Lameki. Urupfu rw'umugore wa Ezekiyeli rugaragaza ko, kuri icyo kimenyetso ndanganzira nyirizina, ubwoko bwari busanzwe ari ubw'isezerano buba bwaretswe burundu. Icyo kimenyetso ndanganzira kigaragaza ihinduka ryo kuva kuri Lawodikiya ukagera kuri Filadelifiya, ari na ryo rishushanywa n'itorero rirwana rihinduka itorero ryanesheje, bityo rikaba itorero rya munani, ari na rimwe muri ya yandi arindwi. Icyo kimenyetso ndanganzira cyo mu mateka y'Abamilerite ajyanye na marayika wa gatatu, ayo mateka akaba yarakomeje kuva ku wa 22 Ukwakira 1844 kugeza ku bwigomeke bwo mu 1863, cyagaragazaga igihe cyo mu 1856, ubwo James na Ellen White bombi batangiraga kugaragaza uwo muryango nk'uwa Lawodikiya. Mu 1856, umuryango w'Abamilerite wa Filadelifiya wahindutse umuryango w'Abamilerite wa Lawodikiya. Hashize imyaka irindwi, umuryango w'Abamilerite wa Lawodikiya warangiye, ubwo uwo muryango wahindukaga itorero ry'Abadiventisiti b'Umunsi wa Karindwi rya Lawodikiya.

Icyo kimenyetso ndanganzira gishushanywa kandi n’umwaka wa 313, igihe itorero ry’i Simuruna ryarangiraga maze iry’i Perugamo rigatangira. Byombi bifatiwe hamwe, inzibacyuho yo mu 1856, iva ku itorero rikiranuka ry’i Filadelifiya ikajya ku itorero ridakiranuka ry’i Lawodikiya, ihura n’inzibacyuho yo mu 313, iva ku itorero rikiranuka ry’i Simuruna ikajya ku itorero ridakiranuka ry’i Perugamo; kandi aho iyo nzibacyuho ibera na ho hagaragaza ko icyo kimenyetso ndanganzira ari ikimenyetso. Ukugotwa gutangirana n’ikimenyetso, nk’uko bihamywa n’abahamya banyuranye. Igihe urugaga rwa marayika wa gatatu, rugizwe n’abantu ibihumbi ijana na mirongo ine na bine, rushyirwaho ikimenyetso ubwo Lameki apfa, abo bantu bashyirwaho ikimenyetso kandi bakunga ubumwe busesuye mu gihe bashyirwa hejuru nk’ibendera, kuko ikimenyetso ndanganzira cya mbere mu miterere ya gihanuzi y’ukugotwa ari ikimenyetso.

Urupfu rwa Yohana Palaiologos rugaragaza ikimenyetso ndanganzira cy'Isilamu, igihe Isilamu ihatira Roma y'Iburasirazuba kuyigandukira. Kugotwa kwa Yerusalemu no kurimburwa kwayo bitanga abahamya babiri ba Babuloni na Roma. Igihe cya Ezekiyeli cy'umwaka umwe n'igice kigereranya Abanyalawodikiya banze kubona no kumva ubutumwa bw'umuburo bwerekeye kujyanwa mu bunyage n'umwami w'amajyaruguru. Ikimenyetso cya Cestius kigereranya Abanyafiladelifiya bacika umwami w'amajyaruguru. Ibyo bimenyetso byombi birebana n'ubutumwa bw'ubuhanuzi bwo imbere, kimwe n'umubare 777 wa Lameki. Umurongo ugeretswe ku wundi, itsinda rimwe rijyanwa mu bunyage mu gihe cyo kugotwa, irindi tsinda na ryo rigacika ukuboko k'umwami w'amajyaruguru.

Urupfu rwa John Palaiologos rugereranya ubutumwa bw'ubuhanuzi bwo hanze binyuze mu kugaragaza uruhare rw'Isilamu ku kimenyetso ndangagihe aho abagereranywa na Lameki bashyirwaho ikimenyetso. Abacika n'abafatwa mu gihe cy'igotwa n'irimburwa rya Yerusalemu bashimangira ko ku kimenyetso ndangagihe cya alufa cy'igihe cy'ubuhanuzi cy'igotwa ari ho imico igaragarira. Ibyo byiciro byombi bigereranywa na ba Lameki bombi. Icyiciro kimwe giha Nashville umuburo, naho ikindi kikanga kuwutanga.

> Nuko Uwiteka aramubwira ati "Ni cyo gitumye umuntu wese uzica Kayini azabihorerwa karindwi." Uwiteka ashyira ikimenyetso kuri Kayini, kugira ngo umuntu wese uzamubona atamwica. Itangiriro 4:15.

Ikimenyetso cyo Kwigomeka

Kayini yahawe ikimenyetso cy'ukwigomeka kwe. Ikimenyetso cy'ukwigomeka kwe cyumvikanaga nk'umuburo ku bantu, ko nibaramuka bishe Kayini, bazagerwaho n'igihano cy'Imana gikubye karindwi. Mu buryo bumwe, icyo kimenyetso gishobora kumvikana nk'uburinzi Imana yahaye Kayini, ariko mu buryo bwa gihanuzi gihuye n'ikimenyetso cy'ukwigomeka gitanga umuburo kivugwa mu gitabo cya nyuma cya Bibiliya. Ikimenyetso cy'inyamaswa kivugwa mu gitabo cya omega, ari cyo Ibyahishuwe, cyari cyarashushanyijwe n'ikimenyetso cy'ukwigomeka kwa Kayini kivugwa mu gitabo cya alufa, ari cyo Itangiriro. Umuburo ukubiye mu kimenyetso cya Kayini ni uko umuntu wese wagaragaza imico nk'iya Kayini na we yakwangwa kandi agacirwa urubanza n'Imana. Ikimenyetso cyari kuri Kayini gihuye n'ikimenyetso cy'inyamaswa, kandi uwo muburo ushimangira itegeko ryo kutigana ukwigomeka kwa Kayini kwagaragariye mu kwica umuvandimwe we, ari byo mu Byahishuwe bishushanywa n'igishushanyo cy'inyamaswa. Kwigana igikorwa cya Kayini ni ukurema igishushanyo cya Kayini. Kayini yahawe igihano gikubye karindwi mu ishyirwa mu bikorwa ry'urubanza, kandi mu gisekuru cya gatandatu uhereye kuri Kayini, Lameki yagaragaje ko yari yasubiyemo icyaha cya se, ariko ko igihano cye cyari kuzakuba mirongo irindwi karindwi.

> Maze Lameki abwira abagore be ati: Ada na Sila, nimwumve ijwi ryanjye; mwa bagore ba Lameki mwe, nimutege amatwi amagambo yanjye: kuko nishe umuntu wankomerekeje, n'umusore wanteye igikomere. Niba Kayini azahorerwa incuro zirindwi, ni ukuri Lameki azahorerwa incuro mirongo irindwi n'indwi. Itangiriro 4:23, 24.

Umurongo wabanje ni wo ugaragaza inshuro ya mbere mu nshuro eshatu gusa imibare yo mu Ijambo ry'Imana yerekanwamo mu buryo bwo gukuba. Inshuro ya nyuma imeze nk'iya mbere.

> Maze Petero aramwegera, aramubaza ati "Mwami, mwene data nancumuraho, nzamubabarira kangahe? Kugeza karindwi?" Yesu aramusubiza ati "Sinkubwiye ngo ugeze karindwi, ahubwo ngo ugeze mirongo irindwi karindwi." Matayo 18:21, 22.

Mirongo irindwi ukubye karindwi ni magana ane na mirongo icyenda, kandi mu mateka yera harimo ibihe bitatu by'imyaka magana ane na mirongo icyenda, buri kimwe kikaba kigereranya igihe cy'igeragezwa. Hari igihe cy'imyaka magana ane na mirongo icyenda cyerekeye ubuturo bwera, ikindi cyerekeye abami n'ikindi cyerekeye ingabo. Igihe cyerekeye abami cyatangiranye no gusigwa amavuta kwa Sawuli mu mwaka wa 1097 mbere ya Kristo, gikomeza kugeza ku kugota kwa mbere kwa Nebukadinezari, ubwo Daniyeli yajyanwaga mu bunyage mu mwaka wa 607 mbere ya Kristo.

Imyaka magana ane na mirongo icyenda y'igihe cy'imbabazi yagenewe ubuturo bwera yatangiye igihe urusengero rwa Salomo rwegurirwaga Imana mu mwaka wa 1006 mbere ya Kristo, ikomeza kugeza igihe urusengero rwubatswe nyuma yo kuva mu bunyage rwegurirwaga Imana mu mwaka wa 516 mbere ya Kristo. Naho ku ngabo, iyo myaka magana ane na mirongo icyenda yatangiye mu mwaka wa 457 mbere ya Kristo irangira mu mwaka wa 34 nyuma ya Kristo.

Guhera ku butumwa bwa Kayini bwo kuburira ku rubanza rwikubye karindwi no ku kimenyetso cye, kugeza ku kwikuba karindwi incuro mirongo irindwi kwa Lameki, bigereranya igihe cy'igeragezwa cy'imyaka magana ane na mirongo icyenda mu buryo bw'ikigereranyo. Ubwigomeke bugaragazwa n'ikimenyetso cya Kayini bwerekanwa nk'ubugenda burushaho gukaza umurego, bihuje n'impamvu yatumye Imana yohereza umwuzure.

> Nuko Imana ibona ko ububi bw'abantu bwari bwinshi cyane ku isi, kandi ko ibyo imitima yabo yibwiraga byose byari bibi gusa iteka ryose. Uwiteka yicuza ko yaremye abantu ku isi, bimutera agahinda mu mutima. Uwiteka aravuga ati: Nzarimbura abantu naremye, mbatsembe ku isi; ari abantu, ari inyamaswa, ari ibikururuka, ari n'inyoni zo mu kirere; kuko nicujije ko nabaremye. Itangiriro 6:5–7.

Lameki wo mu gisekuru cya gatandatu cya Kayini agaragazwa nk'uhagarariye itsinda ry'ibyigomeke ryashyizweho ikimenyetso, mu buryo bunyuranye na Lameki wo mu rubyaro rwa Seti. Ubuhamya bw'abo ba Lameki bombi bugaragaza irangira ry'igihe cy'imbabazi: ubw'umwe binyuze mu mubare 490, n'ubw'undi binyuze mu rupfu rwe. Ubwo buhamya bwombi burimo ibimenyetso bishingiye ku mibare bifitanye isano itaziguye n'imiterere y'itorero rinesha rigizwe n'ibice bitatu. Lameki wo mu rubyaro rwa Kayini ahuje n'ibihe bitatu by'imyaka 490 buri kimwe, byerekeye abami, ubuturo bwera n'ingabo, naho Lameki wo mu rubyaro rwa Seti akubiyemo ikimenyetso cy'umubare karindwi cyerekeye umuhanuzi, umutambyi n'umwami. Lameki wo mu rubyaro rwa Seti ni uwa kabiri mu bamarayika batatu bavugwa mu Byahishuwe igice cya cumi na kane, naho Lameki wo mu rubyaro rwa Kayini ni marayika wa gatatu utanga umuburo werekeye inyamaswa, igishushanyo cyayo, ikimenyetso cyayo n'umubare w'izina ryayo. Mu Byahishuwe igice cya cumi na kane, imirongo ya 9/11 igaragaza abahabwa umuvumo wa Kayini.

> Nuko marayika wa gatatu arabakurikira, avuga n'ijwi rirenga ati: Umuntu wese naramya inyamaswa n'igishushanyo cyayo, agashyirwaho ikimenyetso cyayo mu ruhanga rwe cyangwa ku kiganza cye, uwo azanywa kuri divayi y'umujinya w'Imana, isutswe idafunguwe mu gikombe cy'uburakari bwayo; kandi azababazwa n'umuriro n'amazuku imbere y'abamarayika bera n'imbere y'Umwana w'Intama. Kandi umwotsi wo kubabazwa kwabo uzamuka iteka n'iteka; kandi abaramya inyamaswa n'igishushanyo cyayo, n'umuntu wese ushyirwaho ikimenyetso cy'izina ryayo, ntibagira ikiruhuko ku manywa na nijoro. Ibyahishuwe 14:9–11.

Mu Byahishuwe 15:2 hagaragazwa abo Lameki wo mu rubyaro rwa Seti ashushanya:

> Nuko mbona igisa n'inyanja y'ibirahuri ivanze n'umuriro; mbona n'abari banesheje ya nyamaswa n'igishushanyo cyayo n'ikimenyetso cyayo n'umubare w'izina ryayo, bahagaze kuri ya nyanja y'ibirahuri bafite inanga z'Imana. Ibyahishuwe 15:2.

Lameki wo mu rubyaro rwa Seti agaragaza ikingwa ry'urugi binyuze mu rupfu rwe. Lameki wo mu rubyaro rwa Kayini agaragaza ikingwa ry'urugi nyuma y'imyaka magana ane na mirongo cyenda y'igihe cy'imbabazi. Ikimenyetso cya Kayini cyagombaga gufatwa nk'umuburo wo kwirinda imico yarangwaga n'ibintu bitatu by'ingenzi bya gihanuzi. Yanze kuramya Imana akurikije amabwiriza y'Imana; yagaragaje umujinya utewe n'ishyari maze yica murumuna we; icya gatatu, yanze kwihana.

Kayini yari yarenze ku mategeko yo ku gisate cya mbere cy'Amategeko Cumi, kigaragaza umubano w'abantu n'Imana, naho igisate cya kabiri kikagaragaza umubano w'abantu na bagenzi babo. Ikimenyetso cy'ubwigomeke bwe cyamugaragazaga nk'uwica amategeko kandi utihana. Kayini na Lameki bagaragaza urugi rukinze rwa marayika wa gatatu mu gihe cy'itegeko ry'icyumweru rigiye gushyirwaho vuba. Henoki, Metusela, Lameki na Nowa bashushanya amateka atangirana no kuza kwa marayika wa mbere, ushushanywa na Henoki, no kuza kwa Lameki nka marayika wa kabiri, no kuza kwa Metusela nk'ijwi ryo mu gicuku riha imbaraga ubutumwa bwa Lameki nka marayika wa kabiri, hanyuma Nowa, nka marayika wa gatatu, akagaragaza urugi rukinze rwo mu gihe cy'umwuzure.

Lameki yapfuye hasigaye imyaka itanu ngo umwuzure ube, kandi ibyo byerekana imyaka itanu y'ikigereranyo mbere y'uko urugi rukingwa mu gihe cy'itegeko ry'Icyumweru rigiye kuza vuba. Igihe Lameki apfa afite imyaka 777 ni bwo igikorwa cyo gushyira ikimenyetso ku itorero rinesha kirangira. Hanyuma, hasigaye iminsi irindwi ngo urugi rw'inkuge rukingwe mu buryo ndengakamere, inyamaswa zatangiye kwinjira mu nkuge.

Umunsi Metusela yapfiriyeho wari uwa mbere muri iyo minsi irindwi. Umuburo wa nyuma mbere y'uko urugi rukingwa wari ubutumwa bw'ibice bibiri bwatanzwe binyuze mu kwerekanwa kw'inyamaswa kwaherekejwe n'isohozwa ry'ubuhanuzi bwari bwaragiye butangazwa mu gihe cyose cy'ubuzima bw'umuntu warambye kurusha abandi bose bigeze gupfa. Ubwo buhanuzi bwari bukubiye mu izina rya Metusela, risobanura ngo 'niyapfa, bizaza.'

Ubutumwa bw'umuburo wa nyuma bugenewe inyokomuntu bugomba, nk'uko ubuhanuzi bubisaba, kuba ubutumwa bugizwe n'ibice bibiri, nk'uko bigaragazwa n'iminsi irindwi yo kwimuka kw'inyamaswa yatangiranye n'urupfu rwa Metusela mu isohozwa ry'ubuhanuzi bwa

Henoki bwatangajwe binyuze mu izina ry’umuhungu we. Iminsi irindwi yo kwimuka kw’inyamaswa igaragaza ko ubutumwa bugizwe n’ibice bibiri, ari byo urupfu rwa Metusela n’inyamaswa zimukaga, ari bwo butumwa bwo gushyiraho ikimenyetso bwa marayika wa gatatu. Yesu buri gihe agaragaza iherezo akoresheje intangiriro, kandi mu Byahishuwe, marayika wa gatatu wo mu Byahishuwe igice cya cumi n’umunani yungwaho n’ijwi rya kabiri ryo ku murongo wa kane, nk’uko urusaku rwo mu gicuku rwiyongereye ku butumwa bwa marayika wa kabiri. Ubutumwa bw’umuburo wa nyuma buri gihe bugaragazwa nk’ubutumwa bwo imbere n’ubwo hanze, nk’uko bigaragazwa n’isano y’ubuhanuzi iri hagati y’amatorero n’ibimenyetso byo mu gitabo cy’Ibyahishuwe. Ubutumwa bw’umuburo wa nyuma bwo muri Daniyeli igice cya cumi na kimwe ni ubutumwa bw’amajyaruguru n’ubw’iburasirazuba. Metusela n’inyamaswa zimukaga ni byo byari bigize ubutumwa bw’umuburo wa nyuma bw’ibice bibiri mu gihe cya Nowa.

Urupfu rwa Lameki, rufite ikimenyetso cy’umubare 777, rujyanye n’itangira ryo kugotwa, ubwo umugore wa Ezekiyeli yapfaga. Aho ni ho abizerwa, bahagarariwe n’urubyaro rwa Seti, bashyirwaho ikimenyetso, kandi ni na ho abahagarariwe n’urubyaro rwa Kayini bahabwa ikimenyetso. Henoki yari uwa karindwi uhereye kuri Adamu, kandi ahagarariye ikimenyetso ndangagihe cya alufa mu gihe kirangira igisekuru cya nyuma n’icya mbere byombi bihagarariwe n’umubare umunani. Ba Lameki bombi bagaragaza irangira ry’igihe cy’imbabazi, kandi urupfu rwa Lameki rushushanya urugi rw’igihe cy’imbabazi rwafunzwe mu ntangiriro yo kugotwa.

Henoki yari alufa y’amateka y’ubuhanuzi kandi, nk’uko ubuhanuzi bubisaba, agomba byanze bikunze kugaragaza omega y’amateka y’ubuhanuzi. Iyo omega ihagarariwe n’abantu umunani bavuye mu isi ya kera bakajya mu isi nshya batabanje gusogongera ku rupfu. Henoki n’abo bantu umunani ntibabonye urupfu mbere y’uko bagera mu isi nshya. Isi ya kera yarangiye mu minsi irindwi yo kwimuka kw’inyamaswa, naho isi nshya itangirana n’iminsi irindwi itagwamo imvura. Hanyuma, guhera ku munsi wa 17, hamaze amezi atanu hagwa imvura gusa, kugeza ubwo Imana yahagaritse imvura ku musozo w’ayo mezi atanu, ku munsi wa cumi n’irindwi.

Amezi Atanu

Mu Byahishuwe igice cya cyenda hari ubuhamya bubiri buvuga iby’amezi atanu, kandi muri icyo gice hari ubuhanuzi butatu butandukanye bwerekeye ibihe. Igihe cya mbere cy’amezi atanu kivugwa ku murongo wa gatanu; igihe cya kabiri cy’amezi atanu kivugwa ku murongo wa cumi, naho imyaka magana atatu na mirongo cyenda n’umwe n’iminsi cumi n’itanu bikavugwa ku murongo wa cumi na gatanu. Imirongo ya 5, iya 10 n’iya 15 igaragaza ubuhanuzi bw’igihe bwerekeye Isilamu, bufite ubuhamya bubiri buvuga iby’amezi atanu ku ntangiriro y’igihe cyahanuwe. Imirongo ya 5 n’iya 10 yombi igaragaza igihe cy’amezi atanu; bityo, umurongo ku wundi, guteranya umurongo wa gatanu n’uwa cumi bitanga cumi na gatanu. Bityo rero, igihe cya mbere cy’amezi atanu ni 15, kandi imyaka magana atatu na mirongo cyenda n’umwe n’iminsi cumi n’itanu bivugwa ku murongo wa 15. Urukurikirane n’imiterere by’imirongo ya 5, iya 10 n’iya 15 bigaragaza imibare ibiri ya cumi na gatanu, kandi muri ya mirongo ibiri ya mbere, iteranyijwe igatanga cumi na gatanu, harimo ubuhanuzi bubiri bw’igihe, buri bumwe bukaba ubw’imyaka ijana na mirongo itanu.

Umurongo wa cumi na gatanu utanga ubuhanuzi bw'igihe cy'imyaka magana atatu na mirongo cyenda n'umwe n'iminsi cumi n'itanu. Kristo yasobetse umubare wa cumi na gatanu mu mirongo itatu, maze, akoresheje igihe cya gihanuzi cyagaragajwe muri iyo mirongo nyirizina, agaragaza umwihariko w'umubare 15 ugaragazwa no guteranya umurongo wa gatanu n'uwa cumi, kugira ngo umubare wa cumi na gatanu wikube kabiri igihe uhujwe n'umurongo wa cumi na gatanu. Hanyuma Kristo yashyize iminsi cumi n'itanu ku musozo w'ubwo buhanuzi bwose uko ari butatu bufitanye isano.

Urufunguzo rwo gusobanukirwa iki gice ni urugamba rw'i Nineve rwo mu mwaka wa 627, rwakurikiwe nyuma y'imyaka itanu, mu wa 632, n'urupfu rwa Mohammed, ari na rwo rutangiza ubuhanuzi bwa mbere bw'amezi atanu. Nyuma y'imyaka icumi Mohammed apfuye, ingabo z'u Buperesi zarimbuwe, bihuje n'ibyo Mohammed yari yarahanuye ko ibihangange byombi, u Buperesi na Roma, byari kuzatsindwa. Igice cya cyenda cy'Ibyahishuwe rero gitangirana n'umurongo w'amateka uhera ku rugamba rw'i Nineve rwabaye hagati y'u Buperesi na Roma. Hanyuma, nyuma y'imyaka itanu, Mohammed arapfa, bityo hatangira imyaka ijana na mirongo itanu ivugwa ku murongo wa gatanu. Nyuma y'imyaka icumi, u Buperesi buratsindwa mu rugamba rw'i Nahavand mu wa 642. Isilamu yise urugamba rw'i Nahavand "intsinzi iruta izindi ntsinzi zose." Imyaka cumi n'itanu ya mbere yo mu Byahishuwe igice cya cyenda igaragaza igihe cy'imyaka itanu gikurikiwe n'imyaka icumi. Ubuhanuzi bwa nyuma bwerekeye igihe bwarangiye ku wa 11 Kanama 1840. Hasigaye iminsi icumi ngo ibyo bibe, Josiah Litch yatangaje ubuhanuzi bwe bwavuguruwe bwerekeye iherezo ry'ubutware bw'ikirenga bw'Ingoma ya Ottoman. Iminsi cumi n'itanu ya nyuma ya Isilamu yo mu Byahishuwe igice cya cyenda igabanywamo iminsi itanu ikurikirwa n'iminsi icumi, binyuze mu murimo wa Josiah Litch, kuko Yesu buri gihe agaragaza iherezo yifashishije itangiriro.

Tuzakomeza kuvuga kuri ibi bintu mu ngingo ikurikira.